

УДК 373.2.091.39:[316.362:316.624
DOI 10.31654/2663-4902-2024-PP-4-25-34

Пихтіна Н. П.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
prykhtina@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6684-436

**ГРА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ
ДОШКІЛЬНИКІВ, ЩО ВИХОВУЮТЬСЯ У НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ СІМ'ЯХ
ТА МАЮТЬ НЕГАТИВНІ ПРОЯВИ У ПОВЕДІНЦІ**

У статті обґрунтовані аспекти виникнення поведінкових відхилень у дітей дошкільного віку. Окреслене та обґрунтоване поняття «негативні прояви у поведінці» як нестійкі, ситуативні поведінкові відхилення, що виникають у дітей переважно у дошкільному віці під впливом несприятливих для їхнього розвитку факторів: кризами психо-вікового розвитку трьох та семи років, неправильними типами виховання в сім'ї та несприятливою адаптацією до закладу дошкільної освіти.

Визначені та обґрунтовані найбільш поширені негативні поведінкові прояви у дітей дошкільного віку: капризування, істерики, впертість, неслухняність, агресивність, недисциплінованість, нечесність.

На основі аналізу міжнародної класифікація поведінкових відхилень, визначені групи детермінант поведінкових відхилень у дітей: медико-біологічні, соціально-педагогічні, психо-фізіологічні. Наголошено, що у контексті заявленої проблеми найбільш дієвими для дитини дошкільного віку є саме соціально-педагогічні детермінанти, зокрема, сімейне неблагополуччя та пов'язані з ним неправильні типи виховання у родині.

Родина, обґрунтована як персональне соціальне середовище розвитку та важливий інститут соціалізації особистості. Зосереджена увага на особливостях неблагополучної родини, її типах та неправильних лініях виховання у неблагополучній родині.

Обґрунтовані педагогічні можливості гри як провідної діяльності дитини у дошкільному віці та як найбільш вивченої і дослідженої в якості засобу, методу, форми, прийому розвитку і виховання дітей.

Проаналізовані сучасні дослідження науковців спільноти The LEGO Foudation, щодо гри на основі наскрізного підходу. Гра як активність дітей, представлена п'ятьма характеристиками (гра радісне, значуща, соціальна, мотивуюча, активна), що забезпечує нове розширене розуміння і тлумачення її сутності та можливостей у взаємодії педагога з дітьми. Це забезпечує всебічний розвиток дошкільника у єдності його фізичної, соціальної, когнітивної, емоційної, креативної сфер.

Ключові слова: відхилення у поведінці, негативна поведінка, негативні прояви у поведінці, кризи трьох та семи років, неблагополучне сім'я, неправильні лінії виховання, несприятлива адаптація до ЗДО, гра, соціально-емоційне навчання, емоційна підтримка.

Постановка проблеми. Науковцями і практиками різних історичних епох наголошувалось на потужних природовідповідних механізмах й освітньому потенціалу гри як засобу стимулювання і розвитку пізнавальних психічних особливостей,

соціалізації особистості, цілісного формування складових її всебічного розвитку, готовності до майбутньої самореалізації у різних видах діяльності, власному житті.

Наукові зарубіжні й вітчизняні дослідження останніх десятиліть (О.Рома, Х. Дженсен, А. Пайл), демонструють широкі можливості гри у розвитку і навчання особистості, її підготовки до навчання впродовж життя та сформованості таких умінь і способів мислення, які допоможуть людині успішно навігувати у світі невизначеності і створювати можливості для виживання в них [1; 3; 4].

Пошук нових потенційних можливостей ігрової активності дітей у контексті викликів і реалій сьогодення, приводить до окреслення нових профілів ігрової взаємодії педагога з дітьми дошкільного віку. Тому **мета написання статті** полягає в узагальненні таких пошуків науковців і практиків в галузі інноваційних профілів гри, зокрема, як технології соціально-емоційної підтримки дошкільників, що виховуються у неблагополучних сім'ях та мають негативні прояви у поведінці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблеми поведінкових відхилень у дітей, їх попередження і подолання здійснюється сьогодні вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Їх результати складають важливі фундаментальні засади розуміння сутності поведінкових відхилень, етапів і механізмів їх виникнення у дітей різних вікових груп, в межах онтогенетичного розвитку індивіда, *що представлені різними напрямками психолого-педагогічних досліджень:*

1. Вивчення особливостей і ступеню соціально-педагогічної занедбаності особи. Напрямок представлений дослідженнями *Т. Колесіної* (негативні прояви у поведінці дошкільників як початковий ступінь поведінкового відхилення), *Л. Оліференко*, *Г. Тагірової*, (ступені соціально-педагогічної занедбаності учнів), *М. Фіцула* (типи важковиховуваності).

2. Дослідження механізмів виникнення поведінкових девіацій (*В. Захарчук*, *Т. Федорченко*).

3. Характеристика детермінант виникнення відхилень у поведінці, зокрема, відхилень в емоційно-почуттєвій сфері особи як чинника поведінкових девіацій (*О. Кульчицька*); індивідуально-психологічного та мікросоціального рівнів детермінації у виникненні поведінкових відхилень (*В. Оржеховська*); соціально-педагогічні проблем дітей та молоді як чинники виникнення девіантної поведінки (*Н. Завацька*), виявлення та вивчення дітей групи ризику (*М. Ковальчук*).

4. Дослідження особливостей виховання у дітей здатності контролювати власну поведінку, зокрема, засобами: ігрової та комунікативної діяльності дітей (*І. Козубовська*); діагностичних і корекційних аспектів попередження та подолання агресивної поведінки у дітей (*О. Бовть*); впливу батьківсько-дитячих стосунків на дитячу поведінку і здатність контролювати її (*О. Захаров*, *О. Косарева*).

Незважаючи на значний доробок науковців в галузі досліджень освітніх, розвивальних та виховних можливостей гри (*А. Бурова*, *К. Карасьова*, *Т. Піроженко*), вивчення її превентивних особливостей у попередженні й подоланні поведінкових відхилень у дітей представлено незначними та поодинокими дослідженнями. Нажаль, відсутні фундаментальні роботи щодо застосування різних видів ігор у профілактичній роботі з дітьми різних вікових категорій, окрім окремих аспектів превентивної роботи з дітьми дошкільного віку, що представлені у дослідженнях *Н. Пихтіної*.

Виклад основного матеріалу. Численні наукові дослідження засвідчують, що більшість поведінкових відхилень у дітей дошкільного віку відображають тимчасовий, іноді випадковий стан дитини, що, як правило, є захисною реакцією на несприятливі умови життєдіяльності [8, с. 199]. Науковцями і педагогами-практиками (*О. Бовть*, *О. Кисла*, *Н. Пихтіна*, *О. Потапова*) встановлено, що діти обирають поведінку (позитивну чи негативну) за певних умов. Доброзичливе, без тиску і негативних оцінок ставлення вихователя до дітей, створює сприятливу атмосферу для того, щоб дитина почувала себе захищеною, відчувала до себе любов і позитивне ставлення значущих для неї людей [8, с. 214–215].

Сучасні науковці, досліджуючи особливості порушень поведінки дошкільників та молодших школярів, наголошують, що передумови виникнення девіацій виникають саме у дошкільному віці. *Н. Пихтіна* розглядають **негативні прояви у поведінці дітей**, як різновид поведінкового відхилення, початковий етап у формуванні стійких девіацій; визначають їх як нестійке, ситуативне поведінкове відхилення, що виникає у дітей переважно у дошкільному та молодшому шкільному віці внаслідок дії несприятливих умов їх життєдіяльності та виховання [7, с. 16; 11].

Т. Федорченко, характеризуючи дошкільний вік як період інтенсивної соціалізації особистості, здобуття нею життєвого досвіду, наголошує, що захисні механізми психіки дитини дошкільного віку тільки починають формуватися. Тому саме від подій цього періоду життя залежить, якими вони будуть у майбутньому – продуктивними, тобто такими, що стимулюють розвиток і саморегуляцію особистості, чи непродуктивними, що деформують картини зовнішнього світу, а також поведінку. Таку деформацію поведінки дослідниця називає негативними проявами у поведінці [15, с. 235].

Тож, **негативні прояви у поведінці** тлумачать як нестійкі, ситуативні поведінкові відхилення, що виникають у дітей переважно у дошкільному віці під впливом несприятливих для їхнього розвитку соціальних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів, зокрема, кризами психо-вікового розвитку трьох та семи років, неправильними типами виховання в сім'ї та несприятливою адаптацією до закладу дошкільної освіти. Найбільш поширеними **негативними поведінковими проявами** у дітей дошкільного віку, за оцінкою сучасних вітчизняних науковців (*О. Бовть, Т. Туркот, Т. Федорченко, І. Шишова та інших*) є: *капризування, істерики, впертість, агресивність, недисциплінованість, нечесність*.

У контексті заявленої теми, заслуговує на увагу *Міжнародна класифікація поведінкових відхилень*, в основу якої покладені розлади поведінки (РП), зумовлені переважно соціально-психологічними факторами, а саме:

- розлади поведінки дошкільників, що виявляються переважно у родині та стосовно близьких людей;
- несоціалізовані розлади поведінки дошкільників (диссоціальна чи агресивна поведінка стосовно інших дітей);
- соціалізовані розлади поведінки дошкільників (диссоціальна чи агресивна поведінка у дітей, які добре інтегровані в групу однолітків);
- опозиційно-демонстративні розлади поведінки (сплески гніву, агресії, афекти) [8].

Відповідно до філософської концепції причинно-наслідкового характеру людської сутності і поведінки, фактори формування й розвитку особистості тільки в певних умовах можуть відігравати роль чинників її вчинків та поведінкових проявів. Тож відхилення у поведінці людини зумовлюються відповідними **несприятливими детермінантами** поведінки (*умовами й факторами*) – будь-якими змінними, що знаходяться у причинно-наслідкових зв'язках з поведінкою та визначають її спрямованість. Знання їх сутності та нівелювання дії, буде сприяти запобіганню негативних проявів у поведінці дошкільників, які є ще ситуативними і нестійкими та попереджувати їх перетворення у більш складні і стійкі поведінкові відхилення [7].

Сучасні науковці (*М. Ковальчук, Н. Пихтіна, Т. Федорченко*) окреслюють та аналізують такі **групи детермінант** поведінкових відхилень у дітей: медико-біологічні, соціально-педагогічні, психо-фізіологічні [11, с. 135–136].

У контексті заявленої теми статті, доцільним є розгляд саме соціально-педагогічних детермінант, оскільки науковці (*В. Приходько, К. Суятінова*), до **соціально-педагогічних детермінант** поведінкових відхилень у дітей, в першу чергу, відносять сімейне неблагополуччя та пов'язані з ним неправильні типи виховання в сім'ї [14].

Родину розглядають як персональне соціальне середовище розвитку, один з найважливіших інститутів соціалізації особистості та вважає, що воно зумовлює

відповідний спосіб життя дитини, її соціальне існування, впливає на формування нових соціальних якостей, умінь та навичок.

В. Приходько визначає *неблагополучну сім'ю* як таку, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого у ній виникли несприятливі умови для виховання дитини. За оцінкою науковця, *негативні впливи сімейного оточення*, істотно спотворюють поведінку дитини. зумовлюють ранню втрату її потреби у спілкуванні з батьками, формуючи низку негативних поведінкових стереотипів та особистісних якостей (егоїзму, замкнутості, конфліктності, впертості, неадекватно завищену чи занижену самооцінку, озлобленість, невпевненості у власних силах, недисциплінованості тощо). За оцінкою науковця, у неблагополучній сім'ї спостерігається відкрита або прихована емоційна напруга дитини. Часті покарання, окрики, невдоволення з боку батьків, примушують дитину думати, що її не люблять, що вона нікому не потрібна. Це створює відповідний негативний емоційний дискомфорт у душі дитини [12].

Неправильні типи виховання дитини у родині – соціально-педагогічна детермінанта, яка, за оцінкою науковців, може виникати, діяти і виконувати роль відповідного маркера сімейного неблагополуччя з одного боку, з іншого – низького рівня педагогічної освіченості батьків.

Н. Пухтіна розглядає її в якості важливої умови у виникненні негативних поведінки у дітей, її закріплення в якості стійкої поведінкової реакції, оскільки цьому сприяє саме неправильна позиція дорослого у вихованні, педагогічно недоцільне реагування в ситуаціях первинних негативних проявів.

Науковиця вважає, що уже в дошкільному віці внаслідок неправильного виховання в сім'ї виникають помилки у поведінці дитини: невміння гратися з однолітками, спілкуватися з ними, формується неправильне ставлення до старших і до самого себе. У їх основі – невдачі в грі і трудових діях, що зароджують невпевненість у собі, образливість, впертість і навіть агресивність та озлобленість. Дефіцит успіху в грі і дефіцит спілкування ведуть до викривлення психічного розвитку [8, с. 223].

У молодшому шкільному віці продовжують діяти наслідки неправильного виховання в сім'ї та дитячому садку, зароджуючи нові явища: прагнення уникати неприємностей, пов'язаних з невдачами у навчальній діяльності і стосунках з оточуючими, наслідками чого можуть бути – неслухняність, істеричність, примхливість, нерішучість, пасивність [15, с. 238].

Ускладнення стосунків членів проблемних сімей негативно впливають на виховання дітей в родині. Часто вона не може розібратися у суті конфліктів у родині. А сама конфліктна ситуація та неадекватна поведінка батьків негативно на ще незрілу психіку дитини, спричинюючи її негативні емоційні стани, неврози. Негативно впливає на формування дитячої особистості, її морально-емоційний розвиток, порушення взаємин і спілкування між батьками та дітьми. Серед низки характеристик, зумовлених вказаними порушеннями – недовіра, байдужість, зайнятість власним життям, невиконання батьківських функцій тощо.

Науковці виділяють типи неправильного виховання у неблагополучній сім'ї, що можуть негативно вплинути на поведінку дитини. Зупинимось на їх аналізі детально.

Виховання за типом емоційного відмежування – виховання у сім'ях, де дитина для батьків є небажаною і непотрібною. Такі діти народжені без очікуваної радості. Тому сприймаються у родині як ускладнення умов життя, матеріальних зокрема, перешкоду для кар'єрного зростання. Реакція дітей на таку позицію батьків та ставлення до себе – різна. Вони замикаються у собі, емоційно відмежовуються, шукають підтримку в інших людей чи ситуаціях. Таким дітям, іноді комфортніше в освітньому закладі чим удома. Вони фантазують, придумуючи собі друзів, іншу родину, намагаються жити в умовах вигаданої казкової історії про сім'ю.

Стараються за будь-яких умов сподобатися батькам, що змушує їх пристосовуватись і бути нещирими. Іноді привертають до себе увагу негативними способами:

демонстративною поведінкою через істерики, неслухняність, агресію, сприяє ситуаційній негативній поведінці дітей і її закріплення у більш стійкі форми [14, с. 98].

Емоційна байдужість – тип неправильного виховання, коли батьки не звертають уваги на дитину і її переживання. Вважають, що основна їх функція – забезпечення необхідного догляду, тож виконують їх іноді з певним роздратуванням. Байдужість і відсутність контролю – основні характеристики цього типу виховання. Батьки не контролюють успішність та поведінку дитини або ж роблять це у формі повчань, докорів, фізичних покарань.

Діти, виховані за таким типом, не відчують потреб у спілкуванні з батьками, виростають замкнутими, почуваються вдома відчужденими. Тому, шукаючи розуміння і підтримку поза родиною, такі діти потрапляють під негативний вплив вулиці [12, с. 99].

Надмірна вимогливість – виховання у родині, за якого батьки змушують дитину займатися одночасно різними видами творчої діяльності: музикою, мовами, спортом, навіть якщо до них у дитини немає особливих схильностей і бажань. Тому добре засвоїти дитиною усього, до чого вона залучається неможливо через обмежені особистісні і часові можливості. Батьки ж при цьому висувають підвищену вимогливість, обгрунтовуючи її як піклування про майбутнє дитини. У таких сім'ях батьки, одночасно говорять про любов до дітей і суворо їх виховують. При цьому орієнтуючись не на почуття дитини, а на загальні норми, не враховують індивідуально-психологічних особливостей своєї дитини.

За таких умов вона не має нормальних можливостей долучатись до ігор і спілкування з однолітками. У відповідь – дитиною демонструється протест проти вимог батьків, а надмірна завантаженість виснажує її нервову систему, зумовлює тривожність, депресії.

Бездоглядність – тип виховання, при якому дитина за певних обставин, не доотримує належної уваги батьків. Її духовні потреби, інтереси є нецікавими для батьків, вчинки і поведінка – неконтрольованими.

Бездоглядність спостерігається і в умовах формального сімейного виховання. Вияв інтересу батьків до дитини, поверхневий, напоказ. Тому, розуміючи поверхневність вимог, діти уникають такого повехневого контролю дорослих і живуть власним життям. Яскравим виявом бездоглядності дітей є втечі з дому, невідвідування освітніх закладів, бродяжництво [5].

Жорстоке ставлення – неправильний тип, за якого батьки жорстоко карають дітей за неслухняність і незначні провини, викликаючи у них страх, озлобленість і ненависть. Розрізняють такі вияви жорстокого ставлення до дітей:

- фізичне насилля, яке включає фізичні покарання в сім'ях;
- емоційне (чи психічне) насилля через негативну увагу (вербальні приниження, постійна критика, акцентування небажаності дитини) та через відсутність уваги до неї. Наслідки психічного насилля є сильнішими і руйнівнішими, ніж від фізичного;
- сексуальне насилля руйнуючи особистість, зумовлює психологічні комплекси, психічні відхилення, деформує соціалізацію дитини;
- байдуже ставлення, нехтування інтересами як небажання і неспроможність батьків задовольнити матеріальні потреби дітей.

Невиправдана вимогливість і жорстокість батьків, їхня нестриманість, роздратованість, жорстокість, ускладнюють засвоєння дітьми моральних норм, погіршують взаємини. Виникає невпевність, надмірна емоційна збудливість, тривожність, замкнутість, агресивність [11].

Самоусунення батьків від виховного вливу на дитину – виховання, де авторитарність батьків поєднується з їх формальним ставленням до своїх обов'язків. Якщо у родинному вихованні позиції батька і матері суперечливі, вони не можуть замінювати один одного. Така подвійність зумовлює закомплексованість дітей, їх подвійну моральність [5].

Результати сучасних досліджень науковців (С. Курінна, В. Приходько) підтверджують, що *виховання дитини в неблагополучній родині*, її особистісний розвиток значно ускладнюється негативними соціально-психологічною та педагогічною ситуаціями в сім'ї. Ми узагальнили та виділили наступні особливості несприятливої соціалізації дошкільника в умовах неблагополучної сім'ї, а саме: *недостатність позитивного емоційного контакту між членами родини, неправильність виховних позицій батьків, ускладнення їх подружніх стосунків, аморальний спосіб життя батьків та їх асоціальна поведінка* [6]. Тож, виховання, яке зводиться лише до зовнішніх впливів (заборони, накази) та ігнорує особливості внутрішнього світу дитини, сприяє виникненню негативної поведінки, яка є протидією дитини вимогам дорослих та спочатку є ситуативною. Однак, за наявності несприятливих умов, нестійкі негативні поведінкові прояви у дітей дошкільного віку поступово закріплюються і перетворюються на стійкі характерологічні риси [10].

Запобігти виникненню чи подолати негативні поведінкові прояви, що вже виникли може гра. З одного боку, як провідна діяльність дитини у дошкільному віці, з іншого, як найбільш вивчена і досліджена в якості засобу, методу, форми, прийому розвитку і виховання дітей.

Розробники парціальної програми «Творці майбутнього» з метою реалізації основних завдань Базового компоненту щодо всебічного розвитку дошкільників, розкриття їх внутрішнього потенціалу та самореалізації у майбутньому дорослому житті через гру, здійснили переосмислення концепту Гри, обґрунтувавши цілісний погляд та системний підхід до окреслення й аналізу основних характеристик гри [1].

Науковці спільноти The LEGO Foudation розглядають гру не як окремий вид діяльності, а на основі наскрізного підходу, як активність дітей, представлену п'ятьма характеристиками, що забезпечує нове розширене розуміння і тлумачення сутності гри та її можливостей у взаємодії педагога з дітьми [2; 3]. Проаналізуємо ці характеристики.

1. *Гра радісна*. Це означає, що гра має викликати у дітей позитивні емоції: задоволення, насолоди, захоплення, піднесення, радості. І це має мотивувати дошкільників до активності. Центром гри є радість, яка, за оцінкою науковців, мотивує дітей до діяльності. Почуття радості активує хімічні процеси вироблення в організмі нейромедіатору допаміну. Саме він активізує наполегливість та пов'язані з нею пізнавальні психічні процеси: увагу, уяву, мислення, пам'ять, цілеспрямованість і включеність дитини у діяльність.

2. *Гра значуща*. Це означає, що у грі дитина найбільше здатна поєднувати реальний досвід, нову інформацію з попереднім, що допомагає зрозуміти й усвідомити її важливість та актуальність. Саме значущість гри забезпечує поєднання у свідомості дитини нових інсайтів з попереднім досвідом на основі її пізнавальної діяльності. І саме гра, на думку авторів Програми, допомагає дитині вибудувати зв'язки між теорією і практикою, формуючи необхідні життєві компетентності.

3. *Гра соціальна*. Це означає, що саме у взаємодії з іншими, відбувається розвиток необхідних для цього соціальних навичок. Саме через гру, безпосередню взаємодію і спілкування, діти отримують задоволення від стосунків та поглиблюють його. На думку сучасних дослідників, саме соціальна взаємодія є особливо важливою для розвитку складних пізнавальних умінь дитини, зокрема, критичного мислення, мовлення, креативності. Тож соціальна взаємодія дитини в грі у ранньому і дошкільному віці – основа для навчання людини упродовж життя, оскільки саме навички соціальної взаємодії, активізуючи відповідні нейрони мозку, забезпечують його гнучкість.

4. *Гра мотивуюча*. Це означає, що вона є тим безпечним середовищем, яке природньо заохочує дитину спрямовувати власну активність, випробовувати власні ідеї й експериментувати, не боятися, виявляти власну агентність. Дитина, яка пізнає світ у грі нагадує науковця, оскільки вона застосовує такі ж вміння як і науковці, коли перевіряють правильність висунутих гіпотез. Тож досліджуючи явища та перевіряючи

власні гіпотези у грі, діти краще пізнають і розуміють навколишній світ, розвивають власне критичне мислення та наукову грамотність.

5. *Гра активна.* Це означає залученість дитини фізично і ментально до свідомого розуміння навколишньої дійсності. На думку науковців, активне ментальне включення дитини до реальності через гру необхідне для того, щоб мати можливість зосереджено працювати не відволікаючись над завданням. Нейронаука засвідчує, що активне залучення дитини до гри, поліпшує процеси запам'ятання, дозволяє мозку створювати нейронні мережі, що відповідають за самоконтроль дитини. Тож активне її включення до пізнавальної активності через гру дозволяє краще засвоювати нову інформацію [1; 3].

За оцінкою О.Роми, І.Звоник, Г.Малевиц, гра є тим середовищем і механізмом, який дозволяє ефективно зреалізувати педагогу цілісний процес всебічного розвитку дошкільника відповідно до сучасних глибинних змін в освіті. Науковці радять дотримуватись цілісного погляду та системного підходу до всебічного розвитку дошкільника у єдності фізичної, соціальної, когнітивної, емоційної, креативної сфер [1].

Згідно емпіричних даних нейронауки, взаємопов'язаність і взаємодія вказаних сфер, забезпечують комплексність розвитку умінь і навичок дитини. Їх розвиток в одній сфері зумовлює та стимулює відповідні процеси в іншій сфері. На взаємодію означених сфер націлене соціально-емоційне навчання в грі – інноваційна технологія, заґрунтована наступними основами розвитку дитини: самоусвідомлення, самоконтроль, суспільна свідомість, соціальні навички, відповідальне прийняття рішень [3].

Самоусвідомлення включає здатності і вміння дітей розпізнавати власні емоції, вірити в себе, бути впевненим у собі та самоусвідомлено себе сприймати, визначати переваги власних якостей. Їх сформованість допомагає дитині розпізнавати і розуміти власні емоції та їх вплив на поведінку; оцінювати власні позитивні якості, бути впевненим у собі та оптимістично налаштовуватись на самовдосконалення.

Самоконтроль включає контроль імпульсивності, стресостійкість, самодисципліну, самомотивацію та цілепокладання. Їх сформованість допомагає дитині регулювати власні емоції, думки, поведінку в різних життєвих ситуаціях; контролювати імпульсивність, долати стрес; ставити цілі та їх досягати.

Суспільна свідомість включає сприйняття різних точок зору, емпатію, толерантність, повагу до інших. Їх сформованість допомагає дитині розуміти соціальні та етичні норми поведінки; розуміти значущість родини, освітнього закладу, суспільства; виявляти емпатію і толерантно сприймати точки зору людей – носіїв іншого етносу та культури.

Соціальні навички включають комунікативні вміння дітей, усвідомлення їх соціальної приналежності, здатності будувати взаємини, співпрацювати в команді і розв'язувати конфлікти. Їх сформованість допомагає дитині встановлювати й підтримувати конструктивні взаємини з різними людьми, вміння спілкуватися, уважно слухати, конструктивно співпрацювати та вирішувати конфлікти, просити чи надавати допомогу за необхідності.

Відповідальне прийняття рішень об'єднують здатності і вміння дітей визначати проблеми, аналізувати різні ситуації на предмет їх визначення та розв'язання, прогнозування та оцінку наслідків проблем, рефлексію та морально-етичну відповідальність. Їх сформованість допомагає дитині робити вибір особливостей особистої поведінки та взаємодії з іншими відповідно до діючих етичних і соціальних норм і правил безпеки; усвідомлювати наслідки різних вчинків з врахуванням благополуччя власного та інших людей [2; 3].

Адаптована до вказаних аспектів соціально-емоційного навчання дошкільників засобами гри програма «*Веселі друзі*», допоможе педагогу розвивати відповідні вміння і компетентності у дітей.

Висновки. *Таким чином*, відчуття дитиною власної агентності, радість, значущість, соціальна взаємодія, мотивація й активна залученість – важливі складові

взаємодії дитини з однолітками і дорослими у грі. Окреслені й проаналізовані її основні п'ять характеристик складають відповідне концептуальне підґрунтя для розуміння сутності та особливостей ігрової взаємодії педагога з дітьми, їх соціально-емоційного навчання в грі як сучасної інноваційної технології.

Література

1. Біла книга «Навчання через гру та діяльнісний підхід: огляд доказів». Дж.М.Зош, Ем.Дж.Хопкінс, Х.Дженсен, Кл.Лю, Д.Ніл, К.Пірш-Пасек, С.Ліннет Соліс, Д.Вайтбрейд. LEGO-Торгова марка LEGO Group. 2017. 39 с. https://drive.google.com/drive/folders/1aBKgkGI607NUMD_LLQpIP5UV6OR_Z_om?fbclid=IwAR2OVqC6Krl_TgYKRvV22yQrVp_ZGaYFVyN9ifgEjwQBaOHnJ2pofKFoaTE
2. Біла книга «Фасилітація гри: мистецтво та наука про залучення дітей дошкільного віку до навчання через гру». Ханна Дженсен, Ангела Пайл, Дженіфер М. Зош, Хасін Б. Ібрагім, Алехандра Сарагоса Шерман, Жиркі Ріунамо та Бриджіт К. Хамре-LEGO-Торгова марка LEGO Group. 2019. 23 с. https://www.legofoundation.com/media/3296/wp_%D1%84%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%B3%D1%80%D0%B8_2019_ukrainian-version-2.pdf
3. Гра по-новому, навчання по-іншому: метод. посібн. / упор. О. Рома. The LEGO Foundation. Київ, 2018. 44 с.
4. Корман О. Програма курсу «Школи батьківства». Київ: ІЗМН, 2007. 245 с.
5. Корнієнко А. Не сотвори собі кумира. Про найпоширеніші помилки у вихованні дітей та способи їх виправлення. *Ваше здоров'я. Медична газета України*. 2004. № 46 (829). С. 4–5.
6. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей 6–7 років в різних умовах життєдіяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Слов'янськ, 2004. 240 с.
7. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.
8. Пихтіна Н. П. Відхилення в поведінці дітей: характеристика, чинники виникнення та стратегія усунення. *Соціально-моральний розвиток і виховання дитини дошкільного віку*: колективна монографія (за заг. ред. О.Кононко). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 198–255.
9. Пихтіна Н. П. Теорія і методика ігрової діяльності дітей: навч. посібн. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 267 с.
10. Пихтіна Н. П., Кононко О. Л. Від недисциплінованості до дисциплінованості дошкільника: діагностика відхилення та оптимізація виховного процесу. *Соціально-моральне виховання дошкільника: дослідно-технологічні аспекти*: колективний навчально-методичний посібник / за заг. ред. Кононко О. Л. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 311–372.
11. Пихтіна Н. П., Пихтін М. П., Федорченко Т. Є. Психолого-педагогічні та соціально-правові аспекти профілактики девіантної поведінки дітей та молоді / за заг. ред. В. М. Оржеховської (друге видання). Київ: ТОВ "КНТ", 2018. 376 с.
12. Приходько В. М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей: наук.-метод. посіб. Запоріжжя: Прем'єр, 2006. 288 с.
13. Програма всебічного розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Творці майбутнього» / О. Ю. Рома, І. Ю. Звоник, Г. В. Малевич. The LEGO® Foundation, 2021. 100 с.
14. Суятінова К. Є. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в сім'ях розлучених батьків: дис. д-ра пед. наук. Київ. 2016. 294 с.
15. Федорченко Т. Причини негативних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку, які впливають на формування її культури поведінки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 234–240.

References

1. (2017). Bila knyha «Navchannia cherez hru ta diialnisnyi pidkhdid: ohliad dokaziv» [White Paper «Learning through Play and Activity-Based Learning: A Review of the Evidence»]. Dzh.M.Zosh, Em.Dzh.Khopkins, Kh.Dzhensen, Kl.Liu, D.Nil, K.Pirsh-Pasek, S.Linnet Solis,

D.Vaitbreid. LEGO-Torhova marka LEGO Group. URL: https://drive.google.com/-drive/-folders/1aBKgkGI607NUMD_LLQpIP5UV6OR_Z_om?fbclid=IwAR2OVqC6Krl_TgYKRvV22yQrVp_ZGaYFVyN9ifgEjwQBaOHnJ2pofKFoaTE [in Ukrainian].

2. (2019). Bila knyha «Fasylytatsiia hry: mystetstvo ta nauka pro zaluchennia ditei doshkilnoho viku do navchannia cherez hru». Khanna Dzhensen, Anhela Pail, Dzhenifer M. Zosh, Khasin B. Ibrahim, Alekhandra Sarahosa Sherman, Zhyrki Riunamo ta Brydzhit K. Khamre-LEGO-Torhova marka LEGO Group. URL: https://www.legofoundation.com/media/-3296/wp_%D1%84%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%6%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%B3%D1%80%D0%B8_2019_ukrainian-version-2.pdf [in Ukrainian].

3. (2018). *Hra po-novomu, navchannia po-inshomu* [Playing in a new way, learning in a different way]. (O. Roma (Ed.)). The LEGO Foundation. Kyiv [in Ukrainian].

4. Korman, O. (2007). Prohrama kursu «Shkoly batkivstva» [Program of the course «Parenting School»]. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].

5. Korniienko, A. (2004). Ne sotvory sobi kumyra. Pro naiposhyrenishi pomylky u vykhovanni ditei ta sposoby yikh vypravlennia [Don't create an idol for yourself. About the most common mistakes in raising children and ways to correct them]. *Vashe zdorovia. Medychna hazeta Ukrainy – Your health. Medical newspaper of Ukraine*. No 46 (829). P. 4–5 [in Ukrainian].

6. Kurinna, C.M. (2004). *Osoblyvosti sotsializatsii ditei 6–7 rokiv v riznykh umovakh zhyttiediialnosti* [Peculiarities of socialization of children 6–7 years old in different living conditions]. Sloviansk [in Ukrainian].

7. Pykhtina, N.P. (2012). *Profilaktyka nehatyvnykh proiaviv u povedintsi ditei* [Prevention of negative manifestations in children's behavior]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

8. Pykhtina, N.P. (2020). Vidkhylennia v povedintsi ditei: kharakterystyka, chynnyky vynyknennia ta stratehiia usunennia [Deviations in the behavior of children: characteristics, factors of occurrence and elimination strategy]. *Sotsialno-moralnyi rozvytok i vykhovannia dytyny doshkilnoho viku – Socio-moral development and upbringing of a preschool child*. (O.Kononko (Eds.)). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

9. Pykhtina, N.P. (2016). *Teoriia i metodyka ihrovoi diialnosti ditei* [Theory and methodology of children's play activities]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

10. Pykhtina, N.P. & Kononko, O.L. (2020). Vid nedystsyplinovanosti do dystsyplinovanosti doshkilnyka: diahnostyka vidkhylennia ta optymizatsiia vykhovnoho protsesu [From indiscipline to discipline of a preschooler: diagnostics of deviation and optimization of the educational process]. *Sotsialno-moralne vykhovannia doshkilnyka: doslidno-tekhnologichni aspekty – Socio-moral education of a preschooler: research and technological aspects*. (Kononko O.L. (Eds.)). Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

11. Pykhtina, N.P., Pykhtin, M.P. & Fedorchenko, T.Ye. (2018). *Psykhologo-pedahohichni ta sotsialno-pravovi aspekty profilaktyky deviantnoi povedinky ditei ta molodi* [Psychological, pedagogical and socio-legal aspects of preventing deviant behavior in children and youth]. (V.M. Orzhekhovskoi (Eds.)). (2ed). Kyiv: TOV "KNT" [in Ukrainian].

12. Prykhodko, V.M. (2006). *Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do preventyvnoho vykhovannia ditei iz neblahopoluchnykh simei* [Preparing future teachers for preventive education of children from disadvantaged families]. Zaporizhzhia: Premier [in Ukrainian].

13. (2021). Prohrama vsebichnoho rozvytku dytyny vid 2 do 6 rokiv ta metodychni rekomendatsii «Tvortsi maibutnoho» [Program for the comprehensive development of children from 2 to 6 years old and methodological recommendations «Creators of the Future»]. (O.Yu. Roma, I.Yu. Zvonyk, H.V. Malevych). The LEGO® Foundation [in Ukrainian].

14. Suiatinova, K.Ye. (2016). *Sotsializatsiia ditei starshoho doshkilnoho viku v simiakh rozluchenykh batkiv* [Socialization of older preschool children in families of divorced parents]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

15. Fedorchenko, T. (2015). Prychyny nehatyvnykh proiaviv u povedintsi ditei starshoho doshkilnoho viku, yaki vplyvaiut na formuvannia yii kultury povedinky [Causes of negative manifestations in the behavior of children of senior preschool age, which affect the formation of their culture of behavior]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of a rural school*. Issue 52. P. 234–240 [in Ukrainian].

Pykhtina N.

Candidate of Science in Pedagogy, Docent,
Docent at the Department of Preschool Education
Nizhyn Gogol State University
npykhtina@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6684-436

**PLAY AS A TECHNOLOGY OF SOCIAL AND EMOTIONAL SUPPORT
FOR PRESCHOOLERS RAISED IN DYSFUNCTIONAL FAMILIES
WITH NEGATIVE BEHAVIORAL MANIFESTATIONS**

The article explores the factors contributing to behavioral deviations in children of preschool age. The concept of «negative behavioral manifestations» is outlined and substantiated, with an emphasis on their transient and situational nature. These deviations often arise due to adverse influences on a child's development, including age-related crises (at three and seven years old), ineffective parenting styles, and difficulties in adapting to preschool education.

It is identified and characterized in the paper the most common negative behavioral manifestations in preschoolers, which include capriciousness, tantrums, stubbornness, disobedience, aggression, indiscipline, and dishonesty.

Based on an analysis of international classifications of behavioral deviations, three key determinant groups are singled out: medical-biological, social-pedagogical, and psycho-physiological. Particular emphasis is placed on social-pedagogical factors, as they play a crucial role in shaping children's behavior. Special attention is given to the impact of family dysfunction and ineffective parenting practices.

The family is highlighted as a fundamental social environment for a child's development and a critical institution of socialization. The article examines the characteristics of dysfunctional families, their classifications, and the most common parenting mistakes.

A separate focus is given to the pedagogical potential of play as the leading activity in early childhood. Play is considered a universal tool for children's development, education, and upbringing. The study reviews contemporary research, including findings from The LEGO Foundation, which underline a holistic approach to play-based learning. The following five key characteristics of play are presented: joyful, meaningful, socially interactive, actively engaging, and motivating, which illustrates its educational value in child-teacher interactions. It is concluded that play fosters comprehensive development in preschoolers, integrating physical, social, cognitive, emotional, and creative domains.

Key words: behavioral deviations, negative behavior, negative behavioral manifestations, age-related crises at three and seven, dysfunctional family, incorrect parenting styles, unfavorable adaptation to preschool educational institutions, play, social-emotional learning, emotional support.